А.І. Ігнатюк, канд. екон. наук, доц.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ГАЛУЗЕВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У статті визначені пріоритетні напрямки розвитку економіки України в період світової фінансової кризи, механізми та інструменти забезпечення національної безпеки шляхом коректування та вдосконалення галузевої політики.

In the articles are determined overriding development directions for the economy of Ukraine in the period of world financial crisis, mechanisms and instruments providing national safety whereby adjustment and perfection of an industry policy.

Зміни сучасного світу, світової економічної системи в останні десятиліття супроводжуються залученням у процеси глобалізації переважної частини країн світу і, відповідно, безальтернативним варіантом подальшого розвитку України. Все більшу силу набуває глобальна інтеграція фінансових ринків, ставлячи під загрозу можливості проведення суверенної макроекономічної політики на рівні національних урядів. Зменшується значення національних меж ринків, різниці між внутрішніми та зовнішніми факторами зростання. Підвищується чутливість фінансових ринків до кризових явищ, оскільки дестабілізація на одному з них призводить до аналогічних явищ на інших, що посилює кризові явища за рахунок мультиплікативного ефекту. Спостерігається зростаючий відрив фінансової сфери від реального сектору економіки.

Дані процеси не могли не мати наслідків. Економісти вже давно передбачали кризу, але її сила та кількість країн, що були залучені, не залишають сумнівів про взаємопереплетіння та взаємозалежність країн світу, ще раз доводять існування глобальних тенденцій розвитку світової економіки та свідчать про неспроможність існуючих структур регулювання світового господарства протидіяти негативним явищам сучасної економіки. Тому необхідно шукати нові шляхи і способи реалізації національної економіки для того, щоб вийти із кризи з мінімальними втратами.

Питання про національну конкурентоспроможність країни залишається актуальним і в період кризи. Важливе значення має створення системи пріоритетів подальшого розвитку саме тоді, коли розвинуті держави вже зайняли всі головні ніші на світовому ринку й не бажають втрачати свої позиції. Необхідно визначитися у своєму сегменті на основі чітко визначених національних пріоритетів, що дають можливість у майбутньому ввійти в цивілізоване співтовариство сучасних держав як країни зі стійкими конкурентоспроможними позиціями.

Виконання перерахованих завдань потребує чіткого державного регулювання, зокрема ефективної галузевої політики, що спрямована на якісні й кількісні перетворення всіх секторів економіки. Складний та суперечливий характер сучасної кризи створює певні методологічні та методичні труднощі її дослідження, особливо це стосується вибору пріоритетів, критеріїв та орієнтирів виходу з кризи. Таким чином, актуальним завданням є формування основних параметрів ефективної галузевої політики, визначення науково обґрунтованих методів її впровадження.

Важливими функціями галузевої політики сьогодні є: вибір пріоритетних галузей

розвитку економіки, розробка системи протекціоністських заходів, створення режиму найбільшого сприяння перспективним підприємствам для формування "точок зростання", запровадження регулятивних заходів.

Означені проблеми достатньо широко розглянуті у роботах вітчизняних та закордонах економістів серед яких С. Авдашева, М. Алле, В. Андріанов, А. Брендер, В. Базилевич, О. Білорус, В. Бодров, А. Гальчинський, В. Геєць, П.Єщенко, П. Кругман, І. Лукінов, В. Мандибура, А. Неклесса, Л. Рой, Д. Сакс, А. Старостіна, В. Третяк, А. Шаститко, А. Філіпенко, А. Фукс, А. Чухно та інші.

Проте сучасна економічна криза суттєво загострила суперечності розвитку глобального середовища та національних економік. Необхідно, виходячи з реалій української економіки, досвіду перших місяців кризи, визначити пріоритети, напрями, завдання та механізми реалізації галузевої політики як складової економічного регулювання в цілому.

Метою даної статті є визначення пріоритетних напряків розвитку економіки України в період світової фінансової кризи, механізмів та інструментів забезпечення національної безпеки шляхом коригування та вдосконалення галузевої політики.

Сучасна криза, фактично, є наслідком втрати вартісних функцій фінансових засобів та активів, оскільки неможливо визначити їх міру обміну по всьому світу. Сьогодні під ударом опинилася вся міжнародна система обміну в особі міжнародної валютно-фінансової системи. Практично розпалася міжнародна система паритетності валют та економік.

Загроза сучасної кризи пов'язана з тим, що вона завдала шкоду ТНК, активи яких перевищують ВВП багатьох країн. У гонитві за прибутками та все більшою часткою ринку фірми неналежну увагу приділяли управлінню ризиками, нарощували кредитно-інвестиційні борги, що призвело до послаблення стабілізаційних можливостей. Поточна фінансова криза якраз і пов'язана з тим, що ця кредитна булька луснула.

На думку МВФ (прогноз оприлюднений у кінці січня 2009 р.) зростання світової економіки у 2009 році складе 0,5% і буде найнижчим із часів Другої світової війни. У розвинених країнах ВВП скоротиться на 2%, у тому числі у США –на 1,6%, у єврозоні - на 2%.

Механізм організації фінансових криз транснаціональним капіталом побудований на спекулятивному капіталі нерезидентів, що спрямовується на ринок гарячих, короткострокових активів, роздуває його, а потім залишає, обвалюючи цей сегмент ринку. У загальному вигляді фінансова криза виглядає наступним чином:

— вилучення реальних активів з інших країн через механізми ТНК та заповнення країни доларовими резервами (товарне кредитування економіки США);

— «зв'язування» частини доларових резервів, що були спрямовані на внутрішній ринок США, у боргових зобов'язаннях та інших цінних паперах американських емітентів (приватних та державних);

— витіснення основної частини цих боргових зобов'язань у «приватний» борг шляхом періодичного стиснення ринку облігацій та роздування ринку акцій, наприклад, за рахунок узгодженої політики щодо підвищення попиту на акції;

— обвал фондової біржі та «уцінка» сумарних боргових зобов'язань внаслідок чого втрачається частина корпоративного сектору, але відбувається оздоровлення системи

державних фінансів (наприклад, на початку XXI сторіччя уряд США приніс в жертву провідні корпорації електронного бізнесу, а також інших високотехнологічних галузей, що було сприйнято багатьма аналітиками як свідчення слабкості «переоцінених» ринком компаній, хоча на справді це було показником стійкості даного сектору та його здатності швидко відновлювати втрачені позиції, що й відбулося до середини 2003 року);

— перекачка отриманих монетарних дивідендів у прямі іноземні інвестиції, які посилюють позиції американських ТНК на ринках реальних активів інших країн [1].

Таким чином, коло замикається, створюючи можливість для повторення циклу.

Залучення України до світової фінансової кризи, на наш погляд, відбулося за рахунок наступних чинників. Внаслідок зменшення попиту на світових ринках відбулося скорочення обсягу реалізації продукції у експортоорієнтовних галузях країни. Так, у 2008 році, сальдо зовнішньоторговельного балансу було від'ємним і склало 13484,5 млн. дол., зокрема, якщо експорт товарів у 2008 р. в порівнянні з 2007 р. збільшився на 17706,4 млн. дол. (на 34,9%), то імпорт збільшився на 24916,4 млн. дол. (на 40,5%).[2,3] Результатом скорочення експорту стало зменшення валютних надходжень в Україну, спричинило зменшення пропозиції на ринку валюти та підвищення курсу долара.

Одночасно спостерігається збільшення попиту на іноземну валюту внаслідок існування великих кредитних зобов'язань вітчизняних підприємств перед іноземними суб'єктами господарювання та населення перед вітчизняними банками за рахунок валютних кредитів.

За даними Держкомстату вимоги банків України за наданими кредитами (включаючи нараховані відсотки) за грудень 2008р. зросли на 9,3% і на 1 січня 2009р. становили 734010 млн. грн., причому 300208 млн. грн. у національній валюті, а 433801 млн. грн. в іноземній. Зобов'язання банків за коштами, залученими на рахунки фізичних осіб (включаючи нараховані відсотки), у національній та іноземній валютах протягом грудня 2008р. збільшились на 4,3% і на 1 січня 2009р. становили 215087 млн. грн., з яких 107526 млн. грн. – у національній валюті. Таким чином, ми спостерігаємо, що кредитів у іноземній валюті було надано більше, ніж залучено депозитів [3].

Скорочення пропозиції та зростання попиту на іноземну валюту призвели до зростання курсу іноземної валюти та девальвації гривні. Офіційний середньомісячний курс гривні до долара США за 2008р. становив 526,72 грн., за січень 2009р. – 770 грн. за 100 доларів США, офіційний середньомісячний курс гривні до євро за 2008р. – 770,8 грн., за січень 2009р. – 1029,04 грн. за 100 євро [3].

Девальвація гривні стає причиною відтоку грошей із банківської системи, скорочення кредитування реального сектору економіки та зростання кредитних ставок. Відсоткова ставка за кредитами, наданими банками, у грудні 2008р. становила 19,4% (у листопаді – 18,7%), а за депозитами – 11,2% (10,8%). [3] Заборона довгострокового зняття депозитних вкладів не принесла бажаних результатів, оскільки великі кошти були вивезені з країни. Таким чином, Україна втратила внутрішній кредитний резерв, що посилилося недовірою населення до банківської системи та небажанням вкладати гроші в банки.

Окрім експортоорієнтовних галузей найсильніше дані процеси відображаються на будівельній галузі, яка функціонувала фактично за рахунок інвестицій, особливо населення. У січні 2009 р. виконано будівельних робіт на суму 1713,3 млн. грн., що у

порівнянних цінах становить 42,4% до обсягів будівництва відповідного місяця попереднього року. Портфель замовлень на 2009 рік у більшості будівельних організацій та підприємств промисловості будівельних матеріалів сформовано менше ніж на 50%. Про це повідомив Міністр регіонального розвитку та будівництва України Василь Куйбіда, доповідаючи на нараді щодо проблемних питань підтримки реалізації інвестиційних проектів у будівельній галузі.

Скорочення будівельних робіт суттєво зменшило попит на продукцію вітчизняних підприємств, постачальників ресурсів, наприклад, металургів, виробників будівельних матеріалів. Одночасно, зменшення темпів виробництва металу спричинило зменшення споживання вугілля, видобута продукція залягає на складах, є проблеми з її реалізацією.

Посилилися негативні явища в економіці також внаслідок зростання цін на газ, що збільшило собівартість енерговитратних українських підприємств, забравши в них одну з конкурентних переваг на світових ринках та стимулюючи інфляцію витрат в українській економіці. За даними опитування, сьогодні вітчизняні підприємства називають як головні проблеми, по-перше, нестачу коштів, по-друге, недостатній попит на продукцію.

На думку економіста Всесвітнього банку по Європі та Центральній Азії П.Митра, є певні фактори, що визначають вразливість національних економік: високий бюджетний дефіцит; переважання банківських позичок над прямими інвестиціями; висока часка короткострокової заборгованості у відношенні до нагромаджених резервів. Як ми бачимо, всі перераховані фактори посилюють негативні явища в економіці України внаслідок світової фінансової кризи.

За даними Держкомстату України відбулося скорочення обсягів виробництва продукції за всіма видами діяльності у січні 2009 р. до січня 2008 р. Так, скорочення обсягів виробництва промислової продукції склало 34,1%, лише з грудня 2008 р. до січня 2009 р. відбулося скорочення на 16,1%. Найбільшими темпами у промисловості скорочувалися обсяги випуску продукції машинобудування - у січні 2009 р. було вироблено лише 41,7% продукції січня 2008 р., хімічної промисловості – 50,4%, у металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів 54%. Обсяг будівельних робіт у січні 2009 р. становив всього 42,4% від обсягів будівництва відповідного місяця попереднього року. При цьому найбільший обсяг реалізованої промислової продукції у 2008 р. все також припадав на такі потужні галузі як металургія (24,3%), виробництво електроенергії, газу та води (14,5%), виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (14,2%), машинобудування (14,0%), виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення (8,3%), хімічної та нафтохімічної (6,4%) [3].

Виходячи з наведених даних, можна зробити висновки, що найбільш постраждали від кризи машинобудування, металургія, хімічна промисловість та будівництво. Одночасно, продукція саме цих видів діяльності займає найбільшу частку в обсязі реалізованої продукції.

Попередня криза 80-90-х років XX століття зачепила лише країни, що розвивалися, тобто мала регіональну специфіку, й була подолана приватним транснаціональним капіталом. Сучасна криза вплинула, в першу чергу, на установи, що врятували ринки та держави у попередньому циклі. Тому головну роль у подоланні кризи грають держави та глобальні багатобічні фінансові установи (МВФ, Світовий банк).

У сучасних умовах, на нашу думку, вихід із кризи у нашій країні може забезпечити політично стабільна держава, яка на основі визначення пріоритетних напрямків розвитку та за підтримкою бізнесу досягне зростання вітчизняної промисловості.

Держава повинна обмежити подальші дії випадкових сил через вживляння в економіку автоматичних стабілізаторів, тобто рішень, законів, заходів, які мають тенденцію до збільшення державного бюджету в період спаду економічного розвитку без необхідності прийняття певних спеціальних кроків з боку політиків, які б сприяли самостійному виходу економіки з кризи.

Контроль за станом параметрів галузевих ринків є однією з основних функцій держави. Будь-яке збурення має бути своєчасно зафіксоване, та якщо вмонтовані стабілізатори не повертають економічну систему на траєкторію рівноважного збалансованого зростання, має бути реакція уряду у формі конкретного управлінського рішення.

Відокремлення галузевого регулювання в системі державного сектора дає можливість визначити специфіку того або іншого виду економічної діяльності та відповідну систему управління. Сьогодні галузева політика базується на поєднанні державних та корпоративних інтересів та, в залежності від тривалості періоду та характеру завдань регулювання, поділяється на стратегію та тактику. Стратегічні завдання розраховані на перспективу та мають масштабний характер, тактичні – на рішення потреб конкретного етапу розвитку суспільства шляхом своєчасної зміни способів організації ринкових зв'язків, перегрупування ресурсів у галузях. Стратегічна галузева політика – це сукупність методів та інструментів, що спрямовані на визначення пріоритетних галузей (видів економічної діяльності), створення механізму структурного регулювання, що відповідає умовам ринку, забезпечення конкурентноздатності галузей економіки. До стратегічних інструменти галузевої політики відносяться: контрольно-орієнтуючі, серед яких прогнози, цільові програми, індикативні плани; та нормативно-режимні: умови, правила, принципи функціонування окремих інструментів регулювання; порядок утворення і функціонування нових суб'єктів господарювання та органів управління

Тактична галузева політика – це сукупність методів та інструментів, що спрямовані на підтримку рівноваги в галузі, зокрема, подолання криз. Тактичними інструментами є:

нормативно-розподільчі: державні закупки, замовлення; стандартні ставки податків; квоти, ліцензії, ліміти; нормативи, стандарти та інші;

стимулюючі: податкові, кредитні, амортизаційні пільги; бюджетні дотації, субвенції; різного роду державні гарантії та інші;

організаційні: державне підприємництво; міждержавні угоди; координаційні заходи, інформаційні та інші послуги та інші;

розпорядчі: реприватизація об'єктів; заборона на певні дії суб'єктів господарювання; примусові дії щодо підприємств монополістів і банкротів та інші.

Антикризова політика держави має бути спрямована на заходи системного характеру, що концентрують зусилля на розвитку внутрішнього ринку, а також спрямовують фінансові механізми на заміщення зовнішніх джерел запозичення внутрішніми ресурсами шляхом трансформації вільних коштів громадян в інвестиційні ресурси.

Фінансова допомога має надаватися лише з урахуванням ефекту мультиплікатора, тобто лише тим об'єктам, розвиток яких здатен по ланцюгу створювати максимальний

сукупний попит на продукцію інших галузей господарство [4]. Яскравий приклад такого підходу показує економіка сучасного Китаю, де максимальний мультиплікативний ефект створюють інвестиції у будівництво, транспорт та сферу комунікацій, розвиток яких виступає важливою передумовою економічного зростання.

З тактичної точки зору, на наш погляд, пріоритетними мають бути, перш за все ті галузі, що забезпечують найбільшу частку у реалізованій продукції українських підприємств, експортоорієнтовні галузі та ті, що є локомотивом у розвитку внутрішнього ринку. Це галузі металургії, хімічної промисловості, машинобудування та будівництва.

Стратегічним напрямом розвитку цих галузей може стати державно-приватне партнерство у межах галузевих контрактів, які не передбачають прямого бюджетного фінансування галузей. Головними зобов'язаннями приватних партнерів у межах контракту можуть бути: досягнення певного обсягу випуску продукції за певний період; певного обсягу експорту на основі модернізації виробництва; збереження робочих місць; підтримка цін на певному рівні тощо. Держава, з метою стимулювання розвитку приватних партнерів, може взяти на себе наступні зобов'язання: забезпечення заходів щодо створення сприятливого податкового, митного та амортизаційного режимів; довгострокове кредитування експортних поставок обладнання з довгим строком виготовлення (наприклад, літакобудування); забезпечення залучення зовнішніх інвестицій під державні гарантії; надання держзамовлення, ліцензій тощо. Ініціювання галузевих контрактів здійснюється шляхом надання заяви від однієї або більше асоціацій або груп на адресу Мінпрополітики, яке здійснює всебічну експертизу проектів контрактів, що пропонуються, та за умов позитивного рішення вони приймаються Кабінетом міністрів.

З метою визначення пріоритетних галузей щодо виходу української економіки з кризи можна використати теорію кластерного механізму, в основі якої поняття «кластер» - поєднання найбільш ефективних та взаємопов'язаних видів економічної діяльності, тобто сукупності взаємопов'язаних груп успішно конкуруючих фірм, що забезпечать прорив у кризових явищах в економіці.

В економічній літературі кластер визначається як комплекс підприємств, сформований на основі концентрації мережі спеціалізованих постачальників, головних виробників та споживачів, що пов'язані технологічним ланцюгом та виступаючих альтернативою секторальному поєднанню видів діяльності.

В основі процесу утворення кластера має бути обмін інформацією з приводу потреби у товарі, техніці, технології між галузями – покупцями, постачальниками та спорідненими галузями. Механізмами, що сприяють взаємообміну у межах кластеру, є умови щодо більш легкого просування інформації та координації інтересів вертикально та горизонтально пов'язаних фірм. Просуванню інформації сприяють: особисті взаємовідносини; взаємозв'язки, що виникають у наукових спілках, професійних асоціаціях; зв'язки, що обумовлені географічною близькістю; галузеві асоціації; норми поведінки. До факторів, що обумовлюють збігання цілей можна віднести: сімейні та навколосімейні зв'язки у межах кластерів між фірмами; спільна власність у межах промислової групи; участь в акціонерній власності; взаємодія між директорами фірм; національний патріотизм.

Створюватися кластери мають лише на добровільних началах, з урахуванням потреб галузей, що будуть поєднуватися, та за їхньої ініціативи. Тільки бізнесові кола можуть скласти оптимальний склад кластера на основі поєднання бізнесових та особистих інтересів. Роль держави полягає у контролі за збереженням національних, соціальних інтересів та дослідженні впливу даного рішення на інші структури національної економіки.

Стабільний розвиток економіки України неможливий без створення стійкої, стабільної та гарантованої системи ресурсо- та енергозбереження, підтримання оптимального рівня військово-промислового виробництва і на цій основі - оборони країни.

Важливим напрямом стратегічної галузевої політики є формування та розвиток видів діяльності, що відносяться до високотехнологічних. На сучасному етапі глобалізації економіки виграє у конкурентній боротьбі той, хто створює нові ринки у постіндустріальному просторі, займає там монопольне становище та змушує конкурентів дотягуватися до їхнього рівня. Пріоритетними мають стати галузі, що займаються комп'ютерними технологіями, дослідженнями у галузі фізики, електроніки, радіоелектроніки. Наша країна ще може пишатися підготовкою фахівців даної галузі, недаремно ж вони є конкурентоспроможними на світовому ринку праці. Саме даний напрям підвищення конкурентоспроможності має отримати найбільшу підтримку з боку уряду. Має бути розроблена кардинально нова програма визначених високотехнологічних пріоритетних галузей на основі існуючих потенційних можливостей країни, а не власних інтересів урядовців. Реалізовуватися вона має за рахунок субсидіювання з боку держави, шляхом створення технопарків, вертикально та конгломератно інтегрованих організаційних структур бізнесу. Фінансуватися дана програма може також вітчизняними олігархами, яким вже не настільки важливим є час обігу капіталів, які здатні до довгострокових інвестицій та дбають про економіку країни. Це може бути реалізовано за рахунок створення консультативної ради, до якої мають увійти представники державного управління, експерти у даній сфері, науковці та представники великого бізнесу, бажано не однієї галузі. Лише формування єдиної думки з усіх боків суспільства створить неможливим залежність економіки від політичної ситуації та окремої партії.

Таким чином можна зробити наступні висновки.

1. Вихід із кризи у нашій країні може забезпечити політично стабільна держава на основі визначення пріоритетних напрямів та за підтримкою бізнесу.

2. З тактичної точки зору пріоритетними мають бути галузі, що забезпечують найбільшу частку у реалізованій продукції українських підприємств, експортоорієнтовні галузі та ті, що є локомотивом у розвитку внутрішнього ринку, тобто це галузі металургії, хімічної промисловості, машинобудування та будівництва.

3. Розвиток цих галузей може забезпечити державно-приватне партнерство у межах галузевих контрактів, які не передбачають прямого бюджетного фінансування галузей, та на основі створення кластерів.

4. Головними чинниками підвищення конкурентоспроможності українських підприємств мають стати, по-перше, інноваційний розвиток, по-друге, активізація підприємницької діяльності, яка передбачає новаторство в управлінні підприємством, вміння вірно реагувати на запити ринку тощо.

5. З метою стимулювання розвитку високотехнологічних галузей держава має сприяти створенню технопарків, вертикально та конгломератно інтегрованих підприємств, налагодити діалог з бізнесменами з метою спрямування їх діяльності на реалізацію суспільного інтересу.

Література:

1. Призрак экономического кризиса [Електронний ресурс]. - 27.11.2006. - Режим доступу: http://www.gusevaudit.ru/index.asp?nm=6953&rid=1880&fnid= 68&newWin=0&OO=1

2. Зовнішньоторговельний баланс України [Електронний ресурс] : експрес - бюл. - № 27. - 16.02.2009. - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

3. Про соціально-економічне становище України за січень 2009 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

4. Нижегородцев Р.М. Проблемы формирования нового качества экономического роста// Инновации и экономический рост /Отв. ред. К. Микульский. М.: Наука, 2002. – С. 23-57.